

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/08/balaton-monika-klebelsberg-kuno-es-a-kulturalis-diplomacia-bolcsoje-13-02-03/>

Balaton Mónika

Klebelsberg Kuno és a kulturális diplomácia bölcsője¹

Klebelsberg Kuno nevével napjainkban gyakran találkozhatunk, újdonsült tanulmányok, elemzések, életrajzi utalások látnak napvilágot róla, de leginkább idézetek jelennek meg tőle. Gyakran szerepel neve kultúrpolitikusként, nagy gondolkodóként, sőt európai államférfiként. Az elmúlt évtizedben számos intézményt neveztek el róla. Ugyanakkor gyakori a felszínességet sem nélkülöző cikkek sorozata, a tőle idézett pontatlan, de az aktuális pillanathoz jól illeszkedő mondatok sora, mely jól tükrözi, hogy Klebelsberg munkásságára hivatkozni most „trendi”. Valóban talán akad gondolatiság, elképzelés, terv, ami akkoriban tőle indult, és melyet napjaink kulturális és tudományos életének néhány szereplője befejezni vagy bővíteni kíván. Több területen volt első reformer, ahogy ma mondanánk, hagyatéka tagadhatatlanul érvényesül ma is. A külföldi magyar intézetek napjainkban is a hazai kultúra közvetítői. Ujváry Gábor történész, Klebelsberg munkásságának jeles kutatója, a XX. század tehetséges politikusát a „*legnagyobb álmú magyar kultuszminiszternek*” nevezte. Joggal, hiszen Klebelsberg politikusként és emberként is kiváló volt. Valódi, nagyformátumú államférfi, akinek nagyságát mind a kultúra, mind a tudományos élet szervezésében, átalakításában, mind a vallás- és közoktatásügyben el kell ismernünk.

Kezdetek és az egyetemi évek

Említsük meg születési nevét: thumburgi Klebelsberg Kuno Imre Aurél Ferenc. Ezen a néven látott napvilágot a jelenleg Romániához tartozó Arad vármegyei Magyarpécskán – ma Pécska – 1875. december 13-án, azaz csaknem másfél évszázaddal ezelőtt.

Édesanyja, Farkas Aranka volt az első magyar asszony a Klebelsberg családban. A család legjelesebb tagja valószínűleg Kuno anyai nagyapja, Farkas Imre (1805-1882) volt, aki 1824-től szolgált Batthyány Fülöp herceg 1860-as évekig mintagazdaságként működő enyingi uradalmában. Farkas művelt, olvasott ember volt, aki gazdag könyvtárat hagyott családjára. Az újítások iránt is fogékony természetét nagyban örökölte unokája. Farkas tevékenysége során többször kiállt a tehetséges gyermekek nevelésének támogatása mellett, egyik utolsó intézkedése az uradalmi pusztai iskolák létrehozása volt. Szinte bizonyos, hogy ez a rendelkezés unokája későbbi népiskolai-építési akciójára komoly hatást gyakorolt.² Apja, Klebelsberg Jakab, fia születése után két évvel elhunyt, így anyai nagyapja, Farkas Imre vállalta nevelését, aki addigra már nyugdíjba vonult, és székesfehérvári házába húzódott vissza. Édesanyja, Aranka a kor szelleméhez híven, az apai ősök mintájára nevelte gyermekét. Farkas Imre halála után sógora Scherer Kamill törvényszéki táblabíró lett a fiatal Kunó gyámja. Az özvegy, akivel Kunó bensőséges viszonyt ápolt, nem ment többet férjhez, fia saját visszaemlékezése mutatja, milyen hangulatok uralkodtak otthon, melyet Huszti

Balatoni Mónika: Klebelsberg Kuno és a kulturális diplomácia bölcsője

József önéletrajzi emlékezéseiben többször megírt: „*Nagyon szomorú gyermekkorom volt, anyám bánatos özvegyi életet élt. Én nem ismertem a vigasságot!*”³ A serdülő Kuno számára nagybátyja jelentette a követendő példát. Sokat sakkoztak, vadásztak együtt, a későbbiekben a felnőtt Klebelsberg is szívesen megosztotta vele gondolatait.⁴

Elemi iskoláit magántanulóként végezte Székesfehérvárott, a Belvárosi Szent József Városi Főelemi Fiútanodában. A francia és német nyelvet magas színvonalon hamar elsajátította. 1885-ben lett a Székesfehérvári Ciszterci Főgimnázium diákja. Érdekesség, hogy ebben az iskolában végzett Wekerle Sándor későbbi miniszterelnök, Zichy János majdani kultuszminiszter, illetve Szekfű Gyula is. Ezekre az évekre Klebelsberg a későbbiekben is szívesen emlékezik vissza.

Két egykori osztálytársa 1934-ben írott visszaemlékezése szerint Kuno zárkózott, komoly, szorgalmas fiú volt. Nagyapja könyvtári hagyatékának köszönhetően nagy olvasottsága volt, szónoki képességével, szavalóművészetével kitűnt a többiek közül. Felsőbb osztályokban ő értette legjobban a hieroglifák megfejtését, valamint a számtant és geometriát.⁵

Apja katonai pályáját követve, a nagybácsi unszolására a bécsújhelyi katonai akadémiára írták be, de végül gyenge testi adottságai miatt, valamint a ráerőltetett feladatok következtében otthagya az akadémiát. Tanulmányait a budapesti tudományegyetem jogi és államtudományi karán folytatta, pályája innen indult. Az itt eltöltött idő erősen meghatározta későbbi felkészültségét, érdeklődését. Tartózkodó életmódot részesített előnyben. Az egyetemi könyvtárépületben bérelt szobát, szorgalmasan és sokat tanult.⁶ Később sem tartozott a mezei jogászok közé.

Az 1895/96-os tanévben 66 magyar diák közül ő volt az egyik, aki Berlinben tanult. Egy esztendőt töltött a világ akkori legkiválóbb egyetemén, a berlini Humboldt Egyetemen. Az akkor éppen csúcsponton álló, világelső német tudomány és tudománypolitika eredményei, az ottani tanárok gondolkodás- és látásmódja jelentős hatással voltak rá, különösen a közgazdász Adolf Wagner, akinek munkájára későbbiekben is sokat hivatkozott. Wagner döntően befolyásolta Klebelsbergnek a népoktatásról és az elitképzésről vallott elképzeléseit, melyek a későbbiekben meghatározzák politikai munkáját. Akárcsak a protestáns egyháztörténész és tudományszervező Adolf von Harnack, akit a berlini egyetem létrehozásában meghatározó személyiséggel, Wilhelm von Humboldt-dal együtt emlegetett, úgyis, mint a tudománydiplomácia meghatározó egyéniségeit. A porosz egyetemi politika minden elemében lenyűgözte, itt fogalmazódott meg elsőként Klebelsbergben az elit neveléspolitikája, valamint a külföldi kulturális intézetek jelentősége egy nemzet életében. Max Weber német közgazdász, szociológus a kor meghatározó gondolkodója, egyetemi oktatója volt, Karl Marx és Émile Durkheim mellett a modern szociológia atyja. Szinte bizonyos, hogy Klebelsberg személyesen nem találkozott Weberrel, hiszen a professzor az ő tanulmányaival egyidőben a freiburgi, illetve a heidelbergi egyetem tanára volt. Munkáit viszont minden bizonnyal megismerte, és *A tudomány és a politika mint hivatás* című műve hatott a fiatal Klebelsberg gondolkodására.⁷

A Németországban töltött időszakában különösen a japán diákokkal való találkozása volt meghatározó a számára, az ő szorgalmuk és hazájuk iránti elköteleződésük nagy hatást gyakorolt rá. Ennek eredményét a későbbi elitnevelés politikájában látjuk viszont, melynek gyökerei szintén ide nyúlnak vissza Klebelsberg munkásságában. Visszaemlékezésében így fogalmazott: „(...) *bámulattal töltött el az a szorgalom, amelyet a japán hallgatóknál*

tapasztaltam. Mikor megkérdeztem őket, bírják-e a napi 12-14 óra megfeszített szellemi munkát, azt válaszolták, hogy ők akkor még a szegény japán állam ösztöndíjaival tanultak külföldön, s ezért ők úgy érzik, hogy egyenesen megrabolnák hazájukat, ha minden idegszáluk végső megfeszítésével nem dolgoznának. Magam is azt adtam erkölcsi útravalóul külföldre menő ösztöndíjasainknak, hogy a magyar haza, a magyar föld legnemesebb terményét, búzáját adja el külföldön, hogy kiváló tehetségű fiainak külföldi iskolázását lehetővé tegye és meglopja hazáját az, aki az idegenben nem fordítja minden erejét tudásának tökéletesítésére.”⁸

Klebelsberg visszaemlékezései szerint még a párizsi Sorbonne-on is tanult, amire viszont konkrét források és dokumentumok nincsenek. Annyi bizonyos, hogy 1898. március 2-án doktorrá avatták a budapesti tudományegyetemen. Az államtudományok doktora lett, mellyel új fejezet kezdődött az életében, hamarosan elindult hivatali pályafutása.

Támasz a karrierben

Hogy milyen is volt a szorgalmas, alapos fiatalember Klebelsberg Kuno? Erre leghitelesebben felesége visszaemlékezése, életrajzi kötete ad választ. *„A befelé élő kedélyvilágát kívülálló alig ismerhette”* – írta Klebelsberg gróf Klebelsberg Kunóné született lasztóczi Botka Sarolta, aki *Életutunk* címmel írta meg emlékeit férjéről.⁹

Klebelsberg 1900-ban vette feleségül Botka Saroltát, akivel csodálatos és nyugodt életet élt le. Nászútjuktól kezdődően minden évben, gyakorta akár két hónapos európai tanulmányutakat tettek közösen, melyek során az országok történeti, művészeti és néprajzi kincseit térképezték föl. Anglia, Ausztria, Franciaország, Törökország, Hollandia, Marokkó, Portugália, Spanyolország, Törökország kedvenc látogatóhelyeiké váltak. Ennek oka lehetett az is, hogy Klebelsberg karrierje a miniszterelnökségen indult, előbb segédfogalmazóként, majd fogalmazóként, később titkárként. Házasságkötésük idején a hivatalban elsősorban nemzetiségi kérdésekkel, mai értelemben vett nemzetpolitikával foglalkozott, annak is elsősorban a kultúrpolitikai vonatkozásaival. Csoportvezetőként hozzá tartozott az *„idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása”*.¹⁰

Részben itt keresendők a '20-as években oly gyakran hirdett kultúrfőlény elméletének gyökerei. Meggyőződéssel hitte ugyanis, hogy a magasabb rangú, azaz a másikkal kedvezőbb statisztikai adatokkal rendelkező kultúra – márpedig a térségben a németek után a magyarok mutatói voltak a legjobbak – ellenállhatatlan hatást gyakorol a környezetében élő más kultúrákra is.¹¹ Az egyik nép nem lávaként önti el a másik által lakott nyelvetterületeket, hanem az erősebb nép évtizedeken, sőt századokon át faluról falura lassanként szinte észrevétlenül szorítja vissza gyengébbet.¹²

Botka Sarolta végigkísérte férje pályafutását, erős támaszt és háttérrel adta neki közös otthonukban. *„A fekete kutyám és én mindig vártuk, s milyen öröm is volt, mikor megsimogatva mondta: milyen jó is nekem, hogy mindig itthon találalak, s nem kell üres házba hazajönnöm. (...) Sokat szenvedett fejfájástól... Esténként, ha elfáradt, vagy hogy figyelmét másra terelje, elővette kedves költőit, hogy ki ne száradjon a lelke. (...) Lénye, modora, egyenletesen derűs volt, megértő és elnéző. Mindig barátságos, udvarias. (...) Zárkózott volt és tartózkodó, benső barátot nem keresett, talán csak én láttam lelke mélyébe. Hivatását, otthonát szerette. Életünk szakadatlan ünnepe lett a harmóniának.”¹³* Gyermekek

nem született, 33 év kiegyensúlyozott, szeretettel teli házasságban éltek, ami nagyban segítette Klebelsberg hivatali karrierje építésében és maximalista munkatempójának megtartásában.

Közigazgatás és politika

Klebelsberg nemzetpolitikai elképzeléseinek másik fontos eleme a külföldi magyarok felkarolása volt. A 19. század végén, a 20. század elején Klebelsberg aktív közreműködésével tervek születtek az Egyesült Államokba vándorolt több százezernyi magyar, majd a Székelyföldről Moldvába és Bukovinába települtek gondozására, hazahozataluk elősegítésére. 1904-ben a Nemzeti Múzeumban alapított Julián Iskola Egyesület már kifejezetten a horvát-szlavónországi és bosznia-hercegovinai magyarok támogatását és erősítését célozta. A Széchenyi Béla kezdeményezésére és elnökletével, valamint Tisza István miniszterelnök pártfogásával valójában kormányzati szándékot végrehajtó egyesületnek Klebelsberg lett az ügyvezető igazgatója. Ezt a tisztséget 1914-ig töltötte be. Az egyesület koncepcióalkotásában és azok kivitelezésében elsődleges szerepe volt Klebelsbergnek. Kiváló szervezőnek mutatkozott, és rendszerszintű gondolkodása erős stratégiai pozíciókat biztosított számára. Bár az elsődleges politikai szándékot, a horvát szeparatizmus visszaszorítását nem sikerült elérni, a magyar identitás erősítésére tett kulturális törekvések komoly sikerrel jártak.¹⁴ Összefüggés mutatkozik abban, hogy a Julián-iskolákat jól szervező Klebelsberg olyan tapasztalatokra tett szert, melyek a későbbi népiskolaépítési programban, az 1920-as években nagyban segítették munkáját.

A miniszterelnökség után – mivel Tisza István miniszterelnök, akit mindig is példaképnek tekintett, azt javasolta neki, hogy váltson munkát – Klebelsberg a közigazgatási bíróságon vállalt feladatot. Nem is kívánt visszamenni a miniszterelnökségre, nem vonzották, sőt később már taszították a kicsinyességek és torzsalkodások.

Érdekessége még ennek az időszaknak, hogy Ferenc József – feltehetően Tisza István tanácsára – Klebelsberget bízta meg Ferenc Ferdinánd trónörökös, valamint az ifjú József Ferenc és Albrecht főhercegek közjogi továbbképzésével és oktatásával.¹⁵

1914 januárjától Tisza megbízásából a Vallás- és Közoktatási Minisztérium adminisztratív – ahogy napjainkban nevezzük közigazgatási – államtitkári feladatait látta el. Az ekkor 39 éves Klebelsberg képzett, eszes, koncepciózus köztisztviselő hírében állt, széleskörű társadalmi és politikai kapcsolatokkal rendelkezett.¹⁶

Tisza Istvántól végre olyan feladatot kapott, amelyik tehetségének, szorgalmának, becsvágyának is megfelelő volt. A tudományszervezés, és az ehhez kapcsolódó elitképzés ebben az időszokban vált igazán fontossá számára. Ebben az időben a debreceni és pozsonyi egyetemek kiépítésének és fejlesztésének problematikájával elsősorban ő foglalkozott a minisztériumban. Sikerrel zárta munkáját, hiszen a pozsonyi egyetemet 1916 novemberében, míg a debreceni tudományegyetemet 1918 októberében nyitották meg ünnepélyesen. 1917-ben az ő közreműködésével megnyílt az első állami alapítású külföldi magyar kutatóműhely a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet. Ezt a tervet közel 10 évig dédelgette Klebelsberg, hiszen már 1909-ben kész terve volt az intézmény létrehozására.¹⁷

1917-ben olyan pozíciót kapott, mely életét egészen haláláig meghatározta. Ez a Magyar Történelmi Társulat elnöki posztja volt. Februárban a Társulat rendkívüli elnökválasztó közgyűlésén a 86 szavazatból 84 érvényes és támogató igent kapott. Népszerűségét megelőzte, hogy a Társulat főtítkáraként már szinte napi kapcsolatban állt neves tudósokkal, jeles tagokkal. A Társulat szervezésével szükségszerűen együtt járó diplomáciai tárgyalások nyugodt lebonyolítása, a Társulat megszervezése, rendeltetésének mindenre kiterjedő meghatározása, az anyagi feltételek biztosítása egészen újszerű példát hozott a tudományos közéletben. Természetesen voltak ellenlábasai is, mint például a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, aki többször hangsúlyozta Klebelsberg történelmi hiányosságait, és népszerűségét annak tulajdonította, hogy egyben államtitkári pozíciót is betöltött. Noha Klebelsberg valóban nem volt történész, kedvenc időtöltése a történelmi munkák olvasása volt. Munkája eredményeként, két hónappal kinevezése után a Társulat már új programot fogalmazott meg, amely megalapozta a két világháború között aranykorát élő magyar történettudomány kutatási terveit és intézményrendszerét, továbbá későbbi tudománypolitikai elképzeléseit is előlegezte.¹⁸ Már 1917 elején megkezdte, majd 1918 februárjában véglegesítette a magyar történelmi forráskiadás addig legrangosabb programját¹⁹ a Bécsben dolgozó levéltárosok segítségével. Elsősorban Károlyi Árpád, Szekfű Gyula és Eckhart Ferenc segítettek neki, melynek eredményeképpen körvonalazódott egy Bécsi Magyar Történelmi Intézet létrehozatala. Ehhez azonban a világháború előestéjén sem lehetőség, sem forrás nem adódott Klebelsberg számára. 1920 októberében azonban a bécsi Testőrpalotában lévő Bécsi Magyar Történelmi Intézet már fogadhatta két magyarországi ösztöndíjasát. Ez az intézet, amely Klebelsberg elképzelései alapján jött létre és működött, a két világháború közötti időszak egyik legmeghatározóbb történelmi műhelyévé vált. Az intézet alapítása és munkája igazi sikertörténet volt, jelentősen meghatározta a későbbi historikus szemléletet, sokan az 1920–1930-as éveket a magyar történettudomány aranykorának tekintik.²⁰

A Bethlen-kormány minisztere

Klebelsberg a Bethlen-kormányban elsőként a Belügyminisztérium tárcavezetőjeként mutatkozott be. Itt az új választójogi törvényt készítette elő. Ám feladatai közül igazán az új, kultuszminiszteri pozíciója emelkedett ki. 1920 történelmi eseményei következtében Magyarországon a kulturális intézményrendszer romokban hevert. Személy szerint Klebelsberget nagyon megviselte a kolozsvári, illetve a pozsonyi egyetem elvesztése, függetlenül attól, hogy a kolozsvárit Szegeden, a pozsonyit pedig Pécsen új formában létrehozták. A könyvkiadást és a sajtót, valamint a színházakat kevésbé érintette Trianon súlyos szellemi katasztrófája.

Klebelsberg 1922 júniusában foglalta el vallás- és közoktatásügyi miniszteri székét. Érezte a helyzet komolyságát, valamint azt, hogy micsoda súlyos feladat Magyarország kultuszminiszterének lenni. Erről maga így vallott: *„S amikor odaálltam mint kultuszminiszter, mikor láttam a magyar kultúra épületén a repedéseket, láttam azt a veszedelmet, hogy nemzeti katasztrófák után az a mű, amelynek alapköveit Bessenyei tette le, amelyet Kazinczy és a többi nagyjaink továbbépítettek, veszélyeztetve van, akkor éreztem csak annak végzettségű komolyságát, hogy ilyen viszonyok között micsoda súly Magyarország kultuszminiszterének lenni.”*²¹

Bethlen és Klebelsberg egyetértettek abban, hogy Magyarországnak a kulturális értékek megőrzése mellett primus inter pares szerepet kell játszania a Kárpát-medencében, és mindketten hitték, sőt vallották, hogy a kultúrpolitikának elsőbbséget kell élveznie a szakpolitikai ágak között. Bethlen – sőt részben Horthy – hathatós támogatásának, valamint Klebelsberg koncepciójának és befolyásának köszönhetően az 1926/27-es években a magyar költségvetés legnagyobb hányadát, előbb 9,3%-ot kapott a kultuszminisztérium, a következő évben pedig a támogatás már 10% felett volt. Ő maga három szakaszra tagolta kultúrpolitikai tevékenységét: 1. minisztersége előtti tevékenységek éveire; 2. miniszterségének kezdeti éveire kb. 1925-ig; 3. a gazdasági rekonstrukció utáni gyors fejlődés éveire.²²

Mint országgyűlési képviselő, 1922-ben Sopronban kortesbeszédet tartott, a kultúrfőlény programjával itt jelent meg először. A kaszinó dísztermében a következőket fogalmazta meg: *„Lehet egy nemzetet szegénnyé, koldussá tenni, de ha a nemzetben lakozó szellemi és erkölcsi erőket megtartani és gyarapítani képesek vagyunk, akkor a nemzet nincs elveszve, és mindent vissza lehet szerezni.”*²³

Kulturális miniszterként Klebelsberg nagyon fontosnak tartotta a *„magyar rezerváció”*²⁴ folyamatának megakadályozását is, amely az értelmiség rétegének további zsugorodását kívánta visszafogni. Abban, hogy a kulturális gondolat és gondolkodás minden kritikus hang ellenére előtérben maradt az ország újjászervezésének során, nagy szerepe volt személyiségének is, hiszen töretlen pozitív hozzáállás és bizakodás jellemezte.

Tudománypolitika és a kulturális diplomácia

A kulturális élet súlypontja az 1920-as években Budapest volt. Az oktatási intézmények, a közgyűjtemények, a magaskultúra színterei, valamint a Magyar Tudományos Akadémia is állandó napi gondokkal küzdött, fennmaradásuk is kétségessé vált. A kultúra rendkívüli károkat szenvedett. Noha a kortársak elismerték a történelmi Magyarország magas fokú kulturális értékeit, Klebelsberg felismerte, hogy létszükségletté vált a trianoni ország igényeihez alkalmazkodó kulturális rendszer kialakítása, vagyis elérkezett az idő a változásra.

Hivatalba lépésétől a tudománypolitika elkötelezett képviselője volt, kiemelt szerepet szánt ennek a területnek, személyes vonzalmán túl anyagi és taktikai megfontolások is komoly szerepet játszottak tudományszervezői ambícióiban.

1922 és 1925 között a legfontosabb intézkedések a viszonylag csekély ráfordítással is eredményekhez, eredményeket hozó területekhez kötődtek. Ilyenek voltak a tudományos fejlesztések, valamint a közgyűjtemények, könyvtárak, múzeumok és levéltárak intézményi rendszereinek átalakítása, az egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia helyzetének stabilizálása. Ide tartozott még a magyar intézetek létrehozása, a történettudomány jelentős támogatása és a tudatos középosztály-politika. Mindezek mellett megalapozta a kultúrfőlény gondolatát, valamint a neonacionalizmus szellemiségét. Klebelsberg mindig lelkesen érvelt a kultúra kiemelt jelentősége mellett. Úgy vélte, minél műveltebb egy nemzet, annál nagyobb befolyást fejthet ki másokra, illetve annál nagyobb mértékben képes önnön sorsának formálására. Utópisztikus gondolatává nemesült, amit Bethlen lelkesen támogatott, hogy *„Magyarországot Európa e részében kimagaslóan a legműveltebb állammá”* kell tenni.²⁵

Balatoni Mónika: Klebelsberg Kuno és a kulturális diplomácia bölcsője

Ujvári Gábor nem véletlenül nevezte Ravasz László nyomán tehát Klebelsberget a „*legnagyobb álmú magyar kultuszpolitikus*”-nak.²⁶

Klebelsberg többször hangsúlyozta, hogy Magyarországon a politikai fellendülést mindig kulturális talajon készítették elő. Példának Szent Istvánt hozta fel, aki az állam megszilárdítása előtt a kereszténységnek adott kiemelt szerepet, valamint Mátyás királyt, aki ambiciózus nyugati politikáját a reneszánsz műveltség fokozásával készítette elő. Felsőoktatási elképzeléseit és a tudományos elit képzését politikai, gazdasági és kulturális téren együttesen képzelte el, nagy hangsúlyt fektetett a fiatalok képzésére, a tehetségek támogatására. Bennük látta azt a jövőt, mely a nemzet felemelkedését elősegítheti.

A tudatos elitképzést szolgálta a minisztersége első szakaszában alapított külföldi magyar intézetek létrehozatala is. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézeten és a Bécsi Történeti Intézeten túl 1923-ban, az Örök Városban, Rómában alakította újjá a Római Magyar Történeti Intézetet, amely 1927-ben megkapta a Collegium Hungaricum elnevezést, és amely a kultúra képviselőjén túl mint kutatóhely is szerepelt az intézmények rangsorában. 1924 után sorban nyíltak az intézetek Bécsben, Berlinben, majd Párizsban. Ezekbe a „*kulturális főhadiszállásokba*” egyetemisták, vagy doktori címet már megszerző fiatal kutatók ösztöndíjjal juthattak ki. Ezek a stipendiumok általában egy évre szóltak. Létrehozták az Országos Ösztöndíj Tanácsot, amely döntött ezek elnyeréséről. A Collegium Hungaricumok az ösztöndíjasok kutatásain túl tudományos előadásokat, felolvasásokat, zenés estétet, továbbá kisebb kiállításokat is szerveztek. A kulturális külpolitika különösen a '20-as évek első felében óriási szerepet játszott, hiszen a Monarchia utódállamai, Ausztria kivételével, minden tekintetben igyekeztek elszigetelni Magyarországot. Ezek a törekvések politikai és gazdasági vonatkozásban komoly nehézséget jelentettek. Kulturális téren azonban építkezni lehetett. Ezt használta ki Klebelsberg. Külföldi útjai általában a Collegium Hungaricumok felépítésének, fejlesztésének ügyét szolgálták. Ennek érdekében többször járt Bécsben, Berlinben, Rómában. Ugyanakkor ezen utazások alkalmával a magyar külpolitikai lehetőségeket is igyekezett feltérképezni, vagy egy-egy találkoztatást előkészíteni. 1927-ben Rómában Mussolini fogadta, Berlinben pedig Hindenburggal találkozott.²⁷ Sikeres előadásokat tartott külföldi egyetemeken a magyar kultúráról és tudománypolitikáról.

A külföldön tanult ösztöndíjasok nemcsak nemzetközi látókörhöz és tájékozottsághoz jutottak, de meg is tanulták kicsit kívülről szemlélni hazájukat. Megismerhették más kultúrák képviselőit, különféle gondolkodásmódokat, és megtanulták a tudományos és kulturális párbeszédet, melyet más nemzetbeliekkel sikeresen alkalmazni tudtak. Klebelsbergnek ezzel nagy álma valósult meg, különösen, hogy ezek a fiatalok olyan külföldi kapcsolatokra tehettek szert, melyeket a későbbiekben, munkájuk során, hazájuk érdekében kamatoztathattak.

A külföldi magyar intézetek mellett a kulturális külpolitika másik bázisát a külföldi egyetemeken működő magyar tanszékek és lektorátusok jelentették. A magyar állam alapította intézetekkel szemben ezeket autonóm egyetemeken hozták létre, szervezésüket azonban Magyarország azzal mozdította elő, hogy könyvadományok, lektorok és vendégprofesszorok kiküldése révén támogatást biztosított nekik. Az egyetemeken így szívesebben tartották fent ezeket a lektorátusokat, melyek elsősorban Nyugat-Európában létesültek.²⁸

Klebelsberg kitartó munkája a mai napig meghatározó a magyar kulturális diplomácia tekintetében. Mind a külföldi magyar intézetek (melyeket ma Liszt Intézetnek neveznek), mind a külföldön működő magyar nyelvet oktató tanszékek munkája ma is jelentős. Mondhatni, hogy a klebelsbergi hagyaték mentén töltik be külpolitikai szerepüket, képviselik a magyar kultúrát külföldön, programjaikkal megszólítani igyekeznek a diaszpórában élő magyarokat, nyelvtanulási lehetőséget biztosítanak, és hidat igyekeznek képezni a fogadó ország, valamint Magyarország kulturális kapcsolatainak kialakításában. Egyre gyakoribb a tudománydiplomáciában betöltött szerepük is. A Klebelsberg által megálmodott intézetek száma napjainkban eléri a huszonhetet.

A klebelsbergi hagyaték jelentősége

Klebelsberg tevékenységében nem csupán az ország nemzetközi szintér felé történő építkezését szorgalmazta, hanem 1918 és 1925 között népiskolaépítési program is megvalósult. Minisztersége idején 441 tantermet és 221 tanítói lakást építettek, fontos volt számára azon iskolai terek kialakítása, melyek segítségével az általános műveltség magasabb színvonalát és egy kulturáltabb nemzet kialakítását lehetett elérni. Egyik beszédében pontosan megfogalmazta: *„Éppen nekünk magyaroknak nem szabad megengedni, hogy kultúránk összezsugorodjon. Hiszen jogcímünket hazánk területi épségének helyreállítására és kiválóképpen arra alapítjuk, hogy mi nagyobb, értékesebb kultúrát tudunk ezen a helyen kifejtteni, mint azok a népek és államok, amelyeket az antant a mi rovásunkra területileg és népességben nálunk mesterségesen nagyobbra tett.”*²⁹

Munkájának talán legjelentősebb éve 1930 volt. Ebben az évben számos elképzelése megvalósult. Külföldi egyetemeken előadásokat tartott a magyar kultúrpolitikáról, a Collegium Hungaricumok a legtöbb ösztöndíjast ekkor fogadták. Átadták Debrecenben a Déri Múzeumot és a református teológiai fakultást, a Margitszigeten a Nemzeti Sportuszodát, valamint a Szegedi Ünnepi Heteken a Dóm tér épületegyüttesét. Javaslatára létrehozták a Corvin-lánc kitüntetést.

Klebelsberg országgyűlési képviselői munkájának, valamint az Alföld iránti rajongása eredményeként a térség sokat fejlődött. Utolsó éveit szinte az Alföld fejlesztési problémái kötötték le. Amikor az Alföldi Bizottság elnöke lett, mindent elkövetett a térség kulturális fejlődéséért. Az ő javaslatára született meg a Szegedi Szabadtéri Játékok is. Továbbá a szegedi egyetem alapításában is kiemelkedő szerepe volt.

Élete utolsó évében, 1932-ben az általa alapított és elnökölt Magyar Olimpiai Társaság rendkívüli közgyűlésén a Los Angeles-i olimpia magyar győzteseit ünnepelték. Ekkor mondta el utolsó ünnepi beszédét.

Halála után Budapesten a Nemzeti Múzeumban ravatalozták fel, koporsóját a Los Angelesben győztes vízilabda-csapat tagjai vitték, nagy tömeg kíséretében a Nyugati pályaudvarra. Különvonattal szállították Szegedre, ahol a szegedi Dóm kriptájában helyezték végső nyugalomra. 1935. április 11-én szentelték fel síremlékét.³⁰ A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára tiszteletből felvette Klebelsberg Kuno nevét.

Klebelsberg vitathatatlanul nagy formátumú, tiszteletre méltó államférfi volt, olyan rendszerszintű hagyaték maradt utána, melyre a mai napig építeni tud a kultúrpolitika vagy a

diplomácia. Nem véletlen, hogy gyakorta idézik gondolatait politikusok, tudósok, történészek. Magyarország kulturális képviselőjére, a kultúra értékközvetítő szerepére olyan elkötelezetten és töretlenül hagyatkozott, hogy ebből napjainkban is érdemes táplálkozni és meríteni. Sőt tanulni sem szégyen.

IRODALOM

- BARÁTH Tibor – DEÉR József: *Vázlatok a Klebelsberg-család történetéhez*. Kézirat, Gál Ferenc Hittudományi Főiskola, Szeged.
- BERTA Annamária (2007): Klebelsberg Kuno fiatal éveei Székesfehérváron. *Szabadpart*, 9. évf. 1-2. sz.
http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=35&rid=2&id=270 (Letöltés: 2022. jún. 12.)
- BOTKA Sarolta (1964): *Életutunk, emlékek. Feljegyezte Klebelsberg Kunóné Botka Sarolta*. Kézirat, Szeged.
http://misc.bibl.u-szeged.hu/57383/1/klebelsberg_eletutunk_02.pdf (Letöltés: 2022. febr. 19.)
- DEMETER Zsófia (2013): *Egy hajdani nagybirtok. A munkaerő, a szárazföldi növénytermesztés és az állattenyésztés herceg Batthyány Fülöp enyingi uradalmában*. Ráció, Budapest.
- GLATZ Ferenc (1988): Kultúrpolitika és szaktudomány, 1919-1931. (Klebelsberg tudománypolitikai programja és a magyar történettudomány). In: GLATZ Ferenc: *Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867-1987*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 121-170.
- *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. A gr. Klebelsberg Kunóról szóló emlékbeszédek és megemlékezések 1932-1938*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- HUSZTI József (1942): *Gróf Klebelsberg Kuno életműve*. MTA, Budapest.
https://klebelsbergkastely.hu/wp-content/uploads/2020/04/Husztiklebelsberg_UG.pdf (Letöltés: 2022. máj. 19.)
- KLEBELSBERG Kunó (1927) *beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926*. Athenaeum, Budapest.
- KLEBELSBERG Kunó (1929): *Küzdelmek könyve*. Athenaeum, Budapest.
- KLEBELSBERG Kunóné (1992): *Életutunk. Gróf Klebelsberg Kunóné visszaemlékezései*. Szeged.
- MAGYARY Zoltán szerk. (1927): *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, Budapest.
- MAROSVÁRI Attila (1993): Gróf Klebelsberg Kunóné Botka Sarolta emlékiratai. In: *Múzeumi kutatások Csongrád megyében. A Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága 1992. december 14-15-án tartott tudományos ülészakán elhangzott előadások*. Szerk. LENGYEL András. Szeged, 115-120.
[https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_1992/?query=SZO%3D\(szo bor\)&pg=127&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_1992/?query=SZO%3D(szo bor)&pg=127&layout=s) (Letöltés: 2022. febr. 19.)
- UJVÁRY Gábor vál. és szerk. (2013a): *„A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter” – gróf Klebelsberg Kuno*. Kairosz, Budapest.

- UJVÁRY Gábor (2014): „Egy európai formátumú államférfi” – *Klebelsberg Kuno (1875-1932)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs – Budapest.
- UJVÁRY Gábor (2013b): *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika fejlődésében*. Ráció, Budapest.
- UJVÁRY Gábor (1996): *Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történelmi Intézet*. Győr.
- UJVÁRY Gábor – VERTEL Beatrix (2014): *Kultúra nélkül nincs Magyarország. Klebelsberg Kuno*. Árgyélus. Budapest.
http://misc.bibl.u-szeged.hu/57530/1/klebelsberg_levelek_56.pdf (Letöltés: 2022. febr. 19.)

ABSTRACT

Balatoni, Monika

Kuno Klebelsberg and the cradle of cultural diplomacy

One often comes across the name of Kuno Klebelsberg these days, in newly published studies, analyses and biographies, but his quotations appear the most. He is often cited as a cultural politician, a great thinker and a European statesman. A number of institutions have been named after him in the past decade. At the same time, many are the articles that treat the topic superficially, as well as the misquotations made to fit the moment, all evidence that it has become “fashionable” to refer to Klebelsberg’s work. Indeed, there is perhaps a manner of thinking, a vision or a plan that was seeded by Klebelsberg and that some figures in the contemporary cultural or academic sphere wish to bring to fruition or expand. We could say today that he was the first reformer in a number of areas, and the impact of his legacy even today is undeniable. Hungarian institutions abroad remain the cultural ambassadors of Hungary to this day. The historian Gábor Ujváry, a renowned researcher of Klebelsberg’s work, called the talented 20th century politician the Hungarian education and religion minister “with the greatest vision”. And justifiably so, as Klebelsberg was outstanding as both a politician and a man. A genuine, larger-than-life statesman, whose stature in the shaping and restructuring of both cultural and academic life, in the affairs of religion and public education, must be acknowledged.

JEGYZETEK

¹ A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata által szervezett *Az elsők – Magyar felfedezők, újítók, feltalálók* című konferencián 2021. december 11-én elhangzott előadás bővített, szerkesztett változata. A munka az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program Doktori ösztöndíj programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² UJVÁRY Gábor (2014): „Egy európai formátumú államférfi” – *Klebelsberg Kuno (1875-1932)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat. Pécs – Budapest, 12-14.

³ HUSZTI József (1942): *Gróf Klebelsberg Kunó életműve*. MTA, Budapest, 343.

https://klebelsbergkastely.hu/wp-content/uploads/2020/04/Husztiklebelsberg_UG.pdf (Letöltés: 2022. máj. 19.)

-
- ⁴ BARÁTH Tibor – DEÉR József: *Vázlatok a Klebelsberg-család történetéhez*. Kézirat, Gál Ferenc Hittudományi Főiskola, Szeged. Vö. BERTA Annamária (2007): Klebelsberg Kuno fiatal éveei Székesfehérváron. *Szabadpart*, 9. évf. 1-2. sz.; DEMETER Zsófia (2013): *Egy hajdani nagybirtok. A munkaerő, a szárazföldi növénytermesztés és az állattenyésztés herceg Batthyány Fülöp enyingi uradalmában*. Ráció, Budapest, 120-131.
- ⁵ UJVÁRY (2014) 16-17.
- ⁶ *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. A gr. Klebelsberg Kunóról szóló emlékbeszédek és megemlékezések 1932-1938*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. 82.
- ⁷ WEBER, Max (2004): *A tudomány és a politika mint hivatás*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- ⁸ Idézi: UJVÁRY (2014) 21.
- ⁹ MAROSVÁRI Attila (1993): Gróf Klebelsberg Kunóné Botka Sarolta emlékiratai. In: *Múzeumi kutatások Csongrád megyében. A Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága 1992. december 14-15-án tartott tudományos ülészakán elhangzott előadások*. Szerk. LENGYEL András. Szeged, 115-120.
[https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_1992/?query=SZO%3D\(szobor\)&pg=127&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_1992/?query=SZO%3D(szobor)&pg=127&layout=s)
(Letöltés: 2022. febr. 19.)
- ¹⁰ Oberding József György (1902): *Idegenbe vándorolt magyarok nemzeti gondozása*. Budapest.
- ¹¹ UJVÁRY (2014) 26.
- ¹² HUSZTI (1942) 44.
- ¹³ BOTKA Sarolta (1964): *Életutunk, emlékek. Feljegyezte Klebelsberg Kunóné Botka Sarolta*. Kézirat, 19-36.
http://misc.bibl.u-szeged.hu/57383/1/klebelsberg_eletutunk_02.pdf (Letöltés: 2022. febr. 19.)
- ¹⁴ HUSZTI (1942) 43-56.
- ¹⁵ KLEBELSBERG Kunóné (1992): *Életutunk. Gróf Klebelsberg Kunóné visszaemlékezései*. Szeged, 44.
- ¹⁶ UJVÁRY (2014) 31.
- ¹⁷ UJVÁRY (2014) 37.
- ¹⁸ UJVÁRY (2014) 45-47.
- ¹⁹ *Magyarország újabbkori történetének forrásai, 1924-1938*. 42 kötet. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- ²⁰ Bővebben: UJVÁRY Gábor (1996): *Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történelmi Intézet*. Győr.
- ²¹ A kultusztárca és a tisztviselői létszámcsökkentés. A nemzetgyűlés 1923. évi augusztus 31-iki ülésén tartott beszéd. In: KLEBELSBERG Kuno (1927) *beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926*. Athenaeum, Budapest, 387.
- ²² UJVÁRY (2014) 95-99.
- ²³ KLEBELSBERG Kuno (1929): *Küzdelmek könyve*. Athenaeum. Budapest, 247.
- ²⁴ Rezervátum, mezőgazdaságból élő, paraszti rétegekre korlátozódó társadalom. Vö. HUSZTI (1942) 93.
- ²⁵ HUSZTI (1942) 295.
- ²⁶ Vö. RAVASZ László (1933): Mátyás király hagyatéka. *Budapesti Szemle*, 229. köt. 666. sz. 237.
- ²⁷ UJVÁRY (2014) 115-118.
- ²⁸ UJVÁRY Gábor (2013b): *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika fejlődésében*. Ráció, Budapest, 227-289.
- ²⁹ UJVÁRY Gábor – VERTEL Beatrix (2014): *Kultúra nélkül nincs Magyarország*. Árgyélus, Budapest, 247-249.
- ³⁰ UJVÁRY (2014) 190.